

UIDO TRUIJA
KUI VÕIM LÄHEB
HULLUKS

Kui võim läheb hulluks
Uido Truija

Toimetanud: Anne-Mari Alver
Kujundanud: Kadri Põlm ja Lea Sõmer

ISBN 978-9949-9106-5-6
Väljaandja: Kirjastus Kentaur
© OÜ Promeno ja Uido Truija

Autori pühendus

Pühendan selle raamatu kõigile neile, kes on kunagi elanud, elavad ja saavad elama Eestimaal ühe vaesema, samas aga kauneima paiga teekese ääres. See kurviline tee algab Vastseliina asulast, kulgeb ühelt künkalt teisele, läbib metsatukki, ronib mööda orunõlvu, laskub pääsusilmadest sinetavate niitudeni ja ületab väikesi ojakesi.

Teeke möödub Vana-Saaluse sisselangenud katusega koolimajast, tõuseb inimtühja Kündja küla künkale, läbib sundkollektiviseerimisega hävitatud Põlsu ja Surja külad, mida küll kaart enam ei märgi, kus aga siiski veel tõuseb õhtutaevasse üksik suits. Seejärel ületab tee madala orusilla ja jõuab Luhtõ külla, mille rohelusse upuvad aiad annavad teada, et kunagi nauditi ka siinkandis kauneid, sooje ja sumedaid suveõhtuid, tantsiti simmanil; nüüd aga meenutavad kunagise rahvarohke küla varemtes taluhooned pigem põõsa all leavat õnnetut, hüljatud surijat, kes elukeeristest räsituna teeb oma viimaseid vaevalisi hingetõmbeid. Teeke läbib madala soise ala, jõuab Pari külla, lookleb endiste taluhoonete raudkivist vundamentide vahel ja pöördub siis vasakule, Tsiistre suunas.

Tsiistres lõsutab tee ääres armetult ja mahajäetult igivana, 19. sajandil ja veel kahekümnenda sajandi keskpaigani haridust andnud ühekorruseline, armas ja kodune kahe klassitoaga koolimajake. Tsiistrest suundub tee Ruusmäele, möödub Rogosi mõisast ja jõuab välja Riia-Pihkva kiviteeni. Seda teed on sajandite jooksul tallanud sõjaväed, loendamatud sõjaväed erinevate lippude all – pealetungijad ja taandujad, minejad ja tulijad – ja ikka selleks, et vallutada, vallutada väikest Eestimaad. Aga mööda seda teed on läinud ka eestlane laia maailma...

Esimene peatükk

1840. aasta 20. augusti keskpäeval liikus mööda Riia-Pihkva teed iseäralik voor. Selles oli viis vankrit, koormaks kõikvõimalik majakraam; kottide otsas istusid lapsed. Mehed ja naised sammusid vankri kõrval, kompsud seljas. Perekonnapea hoidis ojahasid ja sundis hobust kiiremale sammule. Päike oli keskpäevas. Rogosi mõisa juures voor peatus, et hinge tõmmata ja hobuseid joota. Kohalikud Liivimaa talupojad astusid uudishimulikult ligi, sobitasid juttu ja pärisid – kust tulek, kuhu minek? Rändurid jutustasid õhinal, et nad tulevad Kuramaalt ja suunduvad Hersoni kubermangu. Hersonimaa pidavat olema erakordselt viljakas ja seal leiduvat palju vaba maad.

Pärast väikest puhkust asus voor uuesti teele; inimesed sammusid reipalt ja lootusrikkalt. Taolisi, vahel veidi suuremaid, vahel väiksemaid läti talupoegade voore liikus suve lõpupoole veel mitmeid, kõik nad heietasid suuri lootusi ning olid kindlad oma paremas tulevikus. Kuuldused sellest, et Venemaa lõunakubermangudes antakse ümberasujatele tasuta maad, aina laienesid. See kauge maa muutus alaliselt maanäljas vaevlevates, ülerahvastatud Põhja-Liivimaa küla-des üha ahvatlevamaks. Teati rääkida, et keiser ise olevat pakkunud Türgi piiri ääres, sõja läbi tühjaks jäänud provintssides, Liivimaa ja Eestimaa talupoegadele koormistevaba maad.

Selleks, et ümber asuda, tuli saada vastav luba kubermanguvalitsuselt Riias. Mitmed talumehed võtsid tee Riia linna jalge alla, et asja uurida. Kubermanguvalitsuses ei vastatud pärimistele eitavalt ega jaatavalt, sest tsaar justkui lubas inimestel ümber asuda, aga mõisnikud olid vastu igasugusele talupoegade lahkumisele mõisatest ja neile rendile antud maadelt. Seletati, et kubermangust võib välja rännata ainult keisri eriloal. Kuid taoline jutt ei rahuldanud lõuna-maale kippujaid, kes olid arvamusel, et talupoegade pärisorjusest priikslaskmise seaduse kohaselt ei ole mõisnikul õigust nende väljarännet takistada. Mõisnike pealekäimisel keelas Liivimaa kuberman-guvalitsus taolised käigud Riiga ära, kuna talumehed olid ära enam kui nädala jagu päevi ja põllutööd jäid laokile. Liivimaa kindral-kuberner parun Carl Magnus von der Pahlen saatis kirikutesse välja teadaande, et mingit ümberasumist ega maa andmist “soojal maal” ei ole ega tule; individuaalse erandina oli see võimalik ainult maanõunike kolleegiumi loal.

Nüüd üritas iga rännule kippuja saada seda “individuaalse erandi” luba; see oli raske ettevõtmine, sest maanõunike kolleegiumi kuulusid needsamad mõisnikud, kes olid talupoegade mõisamaalt lahkumise ja väljarände vastu.

Vaatamata kirikutes tehtavale selgitustööle, püsis talupoegades kindel usk sellesse, et keiser lubab ümber asuda, tuleb ainult Riias vastavad paberid korda ajada.

1841. aasta juulis tekkis talupoegadel kontakt Riia õigeusu piiskopi Irinarhiga. Liikused kuuldused, et see olevat salgakese talupoegi lahkesti vastu võtnud, nende kurtmisi kuulanud, hädasolijaile mõne rubla kinkinud ja nõustunud välja rännata tahtjaid abistama, kui nad astuvad vene õigeusku. Eesti talupoegi usuvahetus ei heidutanud, soov saada maalapp pärisomandisse kaalus üles kõik kõhk-lused. Piiskopi soosiv suhtumine muutis ta jalamaid populaarseks ja ümber asuda soovijad jõlkusid pidevalt Riias tema maja ümber ja passisid parajat hetke, et piiskopile ligi astuda. Läbi metsade ja kõrvalteid kaudu, mitmel moel kavaldades, et mitte tabatud saada, püüti jõuda Riiga, piiskopi palge ette, kaasas kohaliku koolmeistri poolt kirjutatud lahkuda soovijate nimekiri. Nii mõnelgi talupojal oli Riias sugulasi, härraste teenijaid, ja siis saadeti talle kiri palvega juhatada kirja tooja piiskop Irinarhi juurde.

Armas welli Tanni Kekkas

Kuule mino palwust, Armas welli, mi Saadi ka ütte miist Sino poole, et deedmist Saada, kuidas Se Luggu om, mesperäst Siin pool Rahwas hendä üles kirjotase, ja mi Saadi ka mehe kirjäga, olle ni hää ja juhata Selle mehhele maja, kon kirjotadas, mis muud kui mi jä Jumalale Tenu, Terwwes kik.

Jumalaga Armas, Sinu welli

Peter Kekkas

Juuli 1841

Mõisnike nõudmisel võttis politsei piiskop Irinarhi maja jälgimise alla. Talupoegi peeti kinni ka Riia linna tänavatel, viidi politseijaoskonda ja neid küsitleti linnas viibimise põhjuste üle. Enamus kinnipeetuid olid linnas tavalistes talupoja toimetustes: mune, suitsuliha või lambanahku müümas; paljud oskasid ennast ka välja valetada, aga need, kes tabati piiskopi majast väljumisel, tiriti arestikamb-risse ja koostati protokoll. Hiljem tuli neil astuda kohaliku kohtu ette.

28. augustil 1841 peeti Võru Sillakohtus istungit. Kohal oli härra sillakohtunik von Maydell, tõlk ja kohtusekretär.

Arestikambrist toodi kohtu ette vahialused, tapiga Riias saabunud talupojad Kersna Prastel ja Vidrik Tattrik. Neid küsitleti selleks, et täita kubermanguvalitsuse käsku nr. 5161.

Tõlk tõlkis vahialuste ütlused kohtule:

“Esimene vahialune tunnistab, tema nimi olevat Kersna Prastel, ta olevat 61 aastat vana, k. a. kevadel armulaua olnud, Vastseliina mõisa talupoeg Pari külast. Umbes 4 kuni 5 nädala eest olevat ta Riiga läinud, et seal üle minna õigeusu kirikusse. Kuna tal olevat sugulasi Pihkva kubermangus ja tema tütrecki samuti õigeusu kirikusse tahtvat üle minna ja et pealegi talupoeg Saksa Jaan ehk Hürsi Jaan nii teda kui ka peaaegu kõiki oma kandi talupoegi olevat keelitanud Riiga rändama et õigeusu kirikusse minna, siis olevat ta seda otsustanud teha ning läinud. Temaga ühteagu olevat arhierei juurde tulnud nii Haanja talupojad Jakob Ihatz kaaslastega kui ka Saksa Jaan ja veel muudki talupojad. Arhierei olevat nende seletused paberile pannud ja lasknud neile paberitele alla kirjutada; ka olevat ta küsitletule kinkinud kolm hõberubla, kuna ta olevat arhiereile oma häda kurtnud. Tagasitulekul olevat ta kinni võetud ja aresti viidud. Riia reisimiseks polevat tal olnud mingit muud põhjust, kuigi Saksa Jaan ja teised sinna olevat reisinud Venemaal maa saamiseks.”

Ütluste lõppedes sõnas tõlk:

“Astu kõrvale, teine kohtualune astugu ette.”

Alustati Vidrik Tattriku ülekuulamisega.

“Tema nimi olevat Vidrik Tattrik, ta olevat 35 aastat vana, k. a. kevadel armulaua olnud, Vastseliina mõisa talupoeg Tüütsmäe külast. Ta ei saavat salata, et läks üksinda Riiga, et end kirja lasta panna Venemaale ümberasumiseks ning vabaduse pärast, mida, kuulujuttude järgi, seal pidavat saama. Teekonnal Riiga olevat ta kokku juhtunud Kersna Prasteliga ja seejärel olevat nad koos läinud Riiga ning ühe vene vaimuliku juurde, kes nad olevat kirja pannud pärast seda, kui nad jaatavalt olevat vastanud tema küsimusele, kas nad tahavad õigeusu kirikusse üle minna. Arhierei juurde ei olevat ta jõudnud, sest vaimulik olevat neile keelanud koos sinna minemise ja olevat arvanud, et sellest jätkub, kui üks läheb. Muuseas kavatsevat küsitletu igatahes õigeusu kirikusse üle minna.”

Küsitlemine lõppes, tõlk sõnas Tattriku Vidrikule: “Astu kõrvale.”

Kohtunik J. von. Maydell mõtiskles veidi aega, libistas pilgu üle pasteldes talupoegade, kehtitas õlgu ja määras:

“Kohtule on saanud teatavaks, et Saksa Jaan ehk Hürsi Jaan on üks ja sama isik. Vastseliina mõisale ülesandeks teha Jaan 2. septembriks kohtu ette tuua. Vahialused on vabad.”

Need kaks Vastseliina meest said vabaks, aga sellega asi veel ei lõppenud. Vastseliina mõisast Hürsi külast pärit Saksa Jaan kuulutati tagaotsitavaks ja kuna ta ise ennast üles ei andnud, siis komandeeris kohtunik J. von Maydell komissar Horni nelja kasakaga teda kinni võtma. Jaan leiti peagi üles, aga tema kinninabimine ei kulgenud kui- gi lihtsalt.

7. septembril 1841 esitas Vastseliina mõisavalitsus Võru Silla- kohtule ettekande vastuhakust Vastseliina kogukonna eestseisja vannutatud asemiku Hürsi (Saksa) Jaani kinnivõtmise katsel.

”Keiserlikule Sillakohtule on sel mõisal kohuseks ette kanda, tuginedes Keiserliku Sillakohtu ettekirjutisele möödunud kuu 28. päevast nr. 599: vahistada siinne talupoeg Hürsi Jaan ja toimetada Keiserlikku Sillakohtusse.

Selle kuu 6. päeval tabasid kogukonna kohtumees Sandi Tanil ja talupoeg Koiva Hindrik mainitud Hürsi Jaani Hürsi külas (mitte tema oma majas, vaid tema naabri Hürsi Peebu poja Johani juures). Kui mainitud kohtumees ja Hindrik, kelle ta abiks oli kaasa võtnud, tahtsid kõnealuse Jaani kinni võtta, hakkas seesama end kaitsma. Ja kuna tema naine oli juurde rutanud ning külast abi karjus, siis kogunesid hürsilased ja Punni külast need, kes seal lähedal asuvad, kokku 6 peremeest, ja ähvardasid nii kohtumeest kui ka tema saatjat lüüa, kui nad peaksid Hürsi Jaani puudutama. Niisiis tuli kohtumees Tanil, asi õiendamata, mõisa ja avaldas öeldut.

Ühtlasi teeb see mõis nimepidi teatavaks Hürsi Jaani kaitsjad:

1. Hürsi Peebu poeg Johan,
2. Hürsi Semmo,
3. Punni Mihkel,
4. Punni Jaan,
5. Sistre Jakob.

F. Müller kui mõisavalitseja

Asi kogus üha enam hoogu. Vene keisririigi kohtukivid asusid pöörlema aina kiirenevas tempos ja kohalikud mõisnikud lisasid väsi- matult tuure juurde.

11. septembril esitas Võru Sillakohtu kantseleiametnik L. Schultz ettekande sillakohtule kokkupõrkest Vastseliina talupoegadega Hürsi (Saksa) Jaani vahistamisel.

“Mulle antud ülesande täitmiseks läksin ma, kaasas 10 meest kasakaid, lisaks kutsar Hindrik Kerra Loosist, Rogosi kõrtsmik Matvei Kartuzov ja Vastseliina metsavaht Dolf, 11. skp. vara hommikul enne koitu Rogosi kaudu Vastseliina mõisale kuuluvasse Hürsi külla, et kinni võtta sealne talupoeg Hürsi ehk Saksa Jaan.

Tee üle Rogosi valisin ma meelega, osalt et ülalmärgitud usaldatavad mehed kaasa võtta, osalt, et tõrksatele talupoegadele üllatuse läbi mitte aega anda vastupanuks.

Hürsi küla (6 peremeest) enne päeva algust toimunud hõivamisega ja kõigi taluhoonete kiire läbiotsimisega õnnestus mul leida Hürsi ehk Saksa Jaan ühest õlehunnikust ja ta kinni võtta. Vaevalt oli mul Jaani leidmine ja kinnivõtmine korda läinud, kui igalt poolt kostis vali kisendamine ja appihüüdmine: “Tulge ja aidake ta lahti päästa, ta on vangistatud.” Sedamaid olid koos peaaegu kõik lähestikku asuvate Hürsi ja Punni küla (9 peremeest) elanikud, suured ja väikesed, enamasti suurte malakate ja kividega relvastatud, ahistamas mind ja minu kaaslast. Võitlusest hoidumiseks püüdsin ma nii kiiresti kui võimalik külast lahkuda, kasutamata rohkem vägivalda. Seejärel kui olin kinnivõetud mehe lasknud komando keskele tuua, jälitasid talupojad mind kaks versta kive loopides. Sel puhul said üks kasakas ja kõrtsmik Matvei Kartuzov malakahoobi, teist kasakat aga tabas kivi, ilma et haavata saamine oleks aset leidnud. Pärast seda kui olin jõudnud jälle suurele Alüksne maanteele ja kiiremini võisin edasi saada, lõppes jälitamine.

Peale selle ei tohi ma jätta ette kandmata, et:

1. Hoonete läbiotsimisel oli mulle abiks talupoeg Hürsi Semmo, ja et
2. Selle läbiotsimise ja talupoegade poolt jälitamise juures on üks kasakapiik ja püstol kas rüsinas kaotsi läinud või kiiruga maha unustatud.

Mul on au Keiserlikule Sillakohtule siinjuures üle anda kinnivõetud Hürsi ehk Saksa Jaan (Vastseliina kogukonna eestseisja vanutatud asemik) ja ette kanda kõige alandlikum palve, et tehtaks korraldus selleks, et sillakohtusse ära toodaks, üleandmiseks omanikule, kadumaläinud piik ja püstol ning püss, mille Punni Mihkel Hindrik Kerralt ära võttis.

L. Schultz

Kohtukivid jahvatasid. Asi oli keeruline. Ametnikud tegelesid usinalt kirjavahetusega.

17. septembril 1841 saatis Võru Sillakohus ettekande kubermanguvalitsusele Hürsi (Saksa) Jaani vastuhakust võimuesindajatele ja ümber asuda soovivate talupoegade nimekirju koostanud Jõksi koolmeistri Hindrik Dorni ülekuulamise tulemustest.

“Hiilguslikule kõrgelt poolt seatud Keiserlikule Liivimaa Kubermanguvalitsusele on see sillakohus sunnitud kõige kuulekamalt käesolevaga ette kandma, et, esiteks:

Kohtu ülesandel on kinni peetud Hürsi (Saksa) Jaan, Vastseliina kogukonna eestseisja vannutatud asemik, kes avaldas vastupanu seadustatud vahistamisel süüteo eest,

Teiseks: Tartu Kreisikomissariaadi nõudmise peale 28. augustist k. a. Nr. 117 uurimisele võetud külakoolmeister Hindrik Dorn Jõksist on üles tunnistanud, et ta olevat toimetanud rännuhimuliste talupoegade kirjapanemist ning nimekirjade koostamist 1 vaskkopika eest hinge pealt mitte ainult Jõksi vallas, vaid on otepäälaste palve peale läinud ka Otepää valda ja sama maksu eest ka sealseid inimesi, kokku aga umbes 250 hinge, keelust hoolimata üles märkinud.

Et kaebealust Hürsi (Saksa) Jaani, kui Vastseliina kogukonna eestseisja vannutatud asemikku, ja ka teist kaebealust, Hindrik Dorni Jõksist, kui koolmeistrit, ei saa allutada ihunuhtlusele, nende süütegu aga seda laadi on, et selle range karistamine hädavajalik näib olevat, siis ei saa see sillakohus jätta hiilguslikule kõrgelt poolt seatud Keiserlikule Liivimaa Kubermanguvalitsusele esitamata järelepärimist, missugune karistus tuleks määrata esialgselt vahistatud süüdlastele.”

Hürsi (Saksa) Jaani kohtutoimik käis ühest instantsist teise, kõrgemasse kohtusse, ja siis jälle tagasi esimesse astmesse kukkudes. Tegemist oli huvide konfliktiga: mõisnikud tahtsid jätta talupojad sunnismiselt paigale, sest kes siis ikka nende mõisatöö ära teeb; talupoeg Hürsi Jaan raius kui rauda – keiser ei keela ümberasumist, ja tal oli õigus: keiser soovis uusi, vallutatud alasid koloniseerida.

Asi venis, ja nagu ikka taolistel puhkudel, läks kätte hapuks ja vaibus lõpuks ära. Liiatigi laekus kohtumajja uusi, värskemaid asju peale.

Liivimaa ja Eestimaa talupoegade ihalus saada oma maatükki ei vaibunud. Ikka ja jälle käidi Riias, esitati taotlusi, saadeti maakuula-

jaid isegi Venemaa hõredalt asustatud valdustesse. Aegamisi muutusid seadused, eeskirjad ning vähehaaval, aga üha suuremas ulatuses, asusid talupojad pikale teele; paljudele oli see ränkraske tee tundmatusse. Aga päralt jõuti, jõuti Põhja-Kaukaasiasse, Lõuna-Kaukaasiasse, Kesk-Venemaale ja isegi Siberi viljakandvamatesse piirkondadesse.

Töökas eesti talupoeg ajas peagi uues elukohas juured alla, haris üles maalapi, soetas loomad ja ehitas endale korraliku elamu ja taluhooned. Liivi- ja Eestimaalt pärit uusasukad olid eeskujuks, samas ka kadestamisobjektiks kohalikele.

* * *

Põhja-Liivimaa Rogosi mõisast, Haanja künklike ja väheviljakate maade ülerahvastatud taludest pärit väljarändajate grupp jõudis Põhja-Kaukaasia mägedevahelisse orgu 1891. aasta sügisel. TsaarVenemaal oli väljarändamine ja uute maade koloniseerimine juba jõudnud staadiumisse, kus seda protsessi reguleeriti keisririigi seadustega ja osutati väljarändajatele ka mõningast rahalist toetust ja prii sõitu mööda raudteed Sankt-Peterburgist kuni sihtkoha viimase raudteejaamani.

Ligi kuu aega oli kahekümnest inimesest koosnev salk: mehed ja naised, teismelised lapsed ja lapsed ema süles, logistanud mööda Venemaa raudteed ning lõpuks saabusid sihtpunkti – Nevinnomõsski raudteejaama. Siin roniti vagunitest välja ja kergitati õlale pambud oma vähese varanatuksesega. Mehed olid kaasa võtnud kirved, saed ja labidad, haamrid, hõövlid ja peitlid – esmased töövahendid, millela on võimatu alustada uut elu. Naiste kandekottides leidis niite, nõele ja heegeldusvardaid – ka uues kohas vajati linikuid, oli vaja kududa sokke ja käpikuid, parandada lõhkikärisenud püksitagumikku.

Rändurid asusid vene kasakast teejuhi saatel liikuma. Teekond kulges Urupi jõe läänepoolset kallast pidi vastuvoolu lõunasse. Paremat kätt jäi silmapiirini ulatuv stepiala, vasakul, üle jõe, hakkas maapind peagi tõusma. Vene kasaka hobuse järel vantsisid väsinud rändurid läbi kolme staniitsa, ja seejärel jõudsid neljanda – Otradnaja staniitsani. Otradnajas ratsutas vene kasakas läbi Urupi jõe madala koolmekoha. Mehed astusid põlvini ulatuvas vees emotsioone näitamata, naised ohhitasid ja ahhetasid, teismelised poisid pildusid tüdrukutele vett näkku ja riieteile ning naersid heameelest, tüdrukud kiljusid edvistavalt.

Olles jõekoolme õnnelikult ületanud, tõusis eestlastest ränduritegrupp kasaka hobuse saba järel mööda Kaukaasia mäenõlva üles, aina kõrgemale. Ligikaudu neli kilomeetrit liiguti mööda käänulist teerada ja siis jõuti umbes seitsmesaja meetri kõrgusel paiknevasse mägedevahelisse orgu. Kauguses sinava taeva taustal paistis kaheküüruline Elbruse mäetipp. Kasakas osutas piitsaotsaga – siin saab olema teie elupaik. Väljarändajad jäid üksi oma saatusega. Neil seisis ees ränk raske töö, olemusvõitlus. Esialgu piirduti väikeste onnide ehitamisega, et talv üle elada. Talvevarudeks koguti loodusande: marju, seeni, juurikaid, kuivatati metspirne, mida leidus külluses. Noored poisid käisid jahil – püüdsid silmustega jäneseid ja linde. Talvel aga asuti raiuma puid, et ehitada juba elamiskõlblikud – eeskoja, köögi ja kahe väikese kambriga majad. Kahe aasta möödudes paiknes selles orus väike, aga elujõuline Uus-Viru küla.

Küla paiknes kahe mäe vahelises orus. Oru põhjas voolas kitsas, selgeveeline jõeke. Mäed olid laugjad, nii et nende nõlvadel võis maad harida. Uus asundus rajati kindla plaani järgi. Igale perele mõõdeti seitsmekümne meetri laiune krunt. Kaherealine küla venis mägede vahel, kummalgi pool kenad majakesed ja hädavajalikud kõrvalhooned.

Juba vähem kui viie aasta möödudes oli külatänav juurdesaabunud eestlastest asunike arvel veninud ligi poolteise kilomeetri pikkuseks neljakümne perega külaks.

Läbi küla kulgev avar tänav ääristati kahe akaatsiaalleega. Akaatsiaid istutati ka õue. Nii võis küla peale kokku tulla kuni kümme tuhat akaatsiapuud. Suuremaks sirgunutena andsid nad külale õrna, hella ilme. Õiteajal oli kogu org imelises valges pitsivahus ja juba mitme kilomeetri kaugusel alla tuult oli tunda mõnusat akaatsialõhna.

Peale akaatsiate istutati koduaeda saarepuid. Muidugi ei puudunud viljapuud, millest ülekaalus olid aprikoosid. Kuivatatuna olid aprikoosi viljad väga magusad ja sobisid hästi kompoti või marjasupi valmistamiseks. Köögiviljalapil kasvatati meloneid ja kõrvitsaid, porgandeid ja kapsaid. Kaevude järele vajadust polnud, sest terve aasta valgus mägedest rohkesti alla selget, puhast ja karastavat vett.

Kohe esimesel kevadel alustati maaharimisega. Visa tööga tõmmati maasiile pikkemaks, mööda mäenõlva ülespoole, ja nii saadi kaks hektarit iga perekonnaliikme kohta. Lisaks veel pool hektarit

aiamaad. Pikkamisi muretseti juurde tööriistu, laiendati põllukultuure. Kasvatati nisu, otra, kaera, maisi, päevalille ja muidugi kartulit. Oli ka kanepit, sööda- ja suhkrupeeti, aiamaal küllaltki suurel hulgal kõrvitsaid. Aga eestlasele olid siiski kõige tähtsamad loomad, nende järgi arvestati jõukust. Keskmises majapidamises peeti peagi nelja-viit hobust, kaht lüpsilehma, kümmekond lammast, lisaks emis, mitu kesikut ja orikas ning küla peale ka mõni kult, et saada pörsaid. Kanad ja haned kuulusid iga endast lugupidava talu juurde lahutamatu osana.

Põldu künti talgute korras, neli kuni viis hoburakendit sammusid üksteise järel piki vagu. Töö oli raske, hobused pidid astuma kiiret sammu ja nad ei pidanud pikka päeva vastu. Läks vaja mitu vahetust. Viljakoristus ja kartulite võtmine tehti samuti talgute korras. Heina niideti kasakatelt renditud heinamaal või mägede aasadel, sest jõekese luhalt niidetud hein oli madala väärtusega. Siinsed lehmad olid kidura piimaanniga, aga oma pere tarbeks piima jätkus, ka sai teha võid ja kohupiima.

Elu Uus-Viru külas läks hoogsalt ülesmäge, maa oli viljakandev, inimestel oli tahtmist tööd teha. Elati hästi. Suve jooksul tapeti mitu kesikut, sügisel orikas, liha söödi palju. Loomadega tasuti ka kõik kohustused riigi ees.

Kaukaaslastel oli tavaks süüa maisileiba. Eestlased muretsesid oma leiva jaoks nisu kaugemalt, põhja poolt; seda vahetati liha või metspirnide vastu. Rukist aga siinkandis ei kasvatatud.

Ümbruskonna metsades võis sügisel pirne korjata koormate viisi. Nii sõideti nisu järele kahehobusevankriga. Vahetati mõõt mõõdu vastu. Jõukates staniitsades nimetati eestlasi pirnisööjateks, kuigi nende põhitoidus oli liha ja pirne pakuti staniitsa elanikele. Enda tarbeks tarvitati pirne peamiselt kuivatatuna kompoti või marjasupi valmistamiseks.

Kirikut külas veel ei olnud. Lapsi ristimas ja noori leeritamas käis õpetaja Pjatigorskist, kus tegutses kogu Põhja-Kaukaasiat teenindav saksa-eesti luteri usu keskus. Matuseid korraldasid oma küla ärksamad mehed.

* * *

1922. aasta kevad Põhja-Kaukaasia Uus-Viru külas oli ärev. Aina ahnemalt jõi kevad lund külataguste mägede nõlvadel. Tuule hingus puhus soojalt. Lumehanged muutusid pehmeks, vajusid